

յնդ ամենայն տեղիս : Եւստիք ապա-
գրութեանց 'ի վաճառելոյ օրինա-
կացն ծնանին , և ի թէ միւս այլ օգուտ
նչ առնիցէ : Իսկ ամենեւին իւրեանց :

Յիշէի 8: 1846

Արքայութեան Տէր Յարութիւնի Տէր
Եղիազարեան թեմն յցեայ 'ի Չիքայ ,
և Արքայութեան Տէր Կարապետի Տէր
Բարսեղանեան 'ի Կապիթա , վերա-
դարձան 'ի Հայրենիս իւրեանց 'ի նոր
'Ջուղայ' Առնիւտեան իւրեանց :
Իսկ Արքայութեան Տէր Յովսէփ որ ե-
կեալ էր վառնի թեմին Սէյդարապոյ
և 'ի տեղս անաս ոչ թեմեան կենտոյն իւր
կարէր կառարել անդ զպաշտօն իւր
վերադարձաւ : Եւստիք 'ի Հայրենիս
իւր : Ասոյ բոլորով սրտիւք ջանկամք
բարի ծանապարհ :

— Ի կարգս թղթաց Կառավարութեան
Բանկայոյ այսօր օտուր 'եքեղեցաւ և
Օրինակ Արքայութեան Հրամանագրին , որ
շնորհէր զերկրաց Սինոյոյ դուռն
ամեն 1845 :

— Ի անդիւայ Թագմալերն եւստ 'ի Յ
այսր Ասոյ զանապաշտ ասեցի բան
զստգրականն ուրախարար լսովք :

Փ Ա Ն Զ Ա Բ

Ի 26 Ջանեւր ամսոյ յԱրտա Ար-
արս յաղթոյ Հանեալ Հաշովեցաւ 'ի
Լրամուղթ Կապիթայ 'ի Սրբ Հարի
Սիմի զորքն 'ի չուէյ իւրեանց գէտ
'ի Լուրիանոս' Հանգիւղեալ Տախտաւ
Սիկայ , և ընկալան զկարգուտ իմն Հրա-
գնապաշտ : — Թէ Հնդկիկ Ապոյք 'ի
զօրոշն զինալիք փախուցեալ և լու-
ղեալ եղին զԼուրապոյս միայնակ 'ի
Հանգիսի մեղանայն : Թէ քաղաքն
51 և 55 ընդդէմ ճակատեալ և կա-
րեմէրս փախուցեալ , ուստի և Սրբ Հա-
րի Սիմի յետն ընդ կրօնէն դարձեալ :

Բայց 'ի Հեռեւեալ աւուր ընդ Հա-
կառակն Հրատարակեցաւ , որպէս թէ
օրտառեալ Անգղիացեաց բանակին
Սիկայ , անցնի լուրջ և ահաւոր իմն
անգարրութեամբ , ուր Սիկա լաւեցին
թնդանութեալ գէտ , և խորտակեալ
զերկուս 'ի դրապետաց' այրուքն
գէտ անդեաց , բայց 'ի ճակատիւ
Հեծելաց Անգղիացոյ և ահաւոր դո-
րացն , թողին և մեկնեցան : Ար Հարի
Սիմի կամք էր , ասի , Հառանել 'ի
Լուրիանոս առանց դործոյ պատե-
րաղմի , նա և յառնել թշնամեացն
անդամ , բայց դռնդն , որ ընդ դրա-
պետութեամբ Թիկիստաւէն Պաղիայ
և բժշկին Կրօնակիկայ' անսեալ թէ
թշնամիք անինայ խեղճեւին , բազ
Տախտա յարգարեցին և իւրեանց , և
ցրուեցին զՍիկա , Իսկ Համբա , որ
դրապալիք փախուցեալ : Հնդկիկ Ապոյք
բոլորովն ջրեցաւ , քանզի ոչ միայն
նչ փախեան նաքս , այլ և ահա իմն
լրջութեամբ արհամարհեցին զգողիւր
զյարձակումն դօրոյ թշնամեաց :

Ի սի նսե' թէ մեծ և օրտառա-
կանագոյն մասն կարգուց , որպէս և
մերձ Հեղեանաւն Լուրապոյս և բա-
ղուդէ և 'ի Հնդկիկ Ապոյք զերի վա-
րեցան 'ի մեռս Սիկայ : Կրօնատ Սրբ
Հարի Սիմի ըստ ամսոյ 500 , և
ըստ ամսոյ 200 , ընդ անկեալ և վե-
րաւոր : Բայց զարմանալի այն է , զի
Սիկա արձակեալ էին զամենայն Հն-
դկիկ Ապոյ դերիս իւրեանց , Արա
կրի զի տախտարար առնեն , յիւ
որաւ զճանճ :

Բ Ա Ի Մ Բ Ա Յ Ի

Ար Չորիս Եւգիւր անուանեալ
Պիւրցողի Միանեաց և Հնդկապո-
ղոյ 12,000 Հեռեւեալ , 1,500 Հեծե-
լովք , և 54 թնդանութեալ խաղոյ 'ի

Մալթան : Ասի թի : զօրք մեծապէս
խնայան, և Սիւրք Սուլթանայ զուհի
հարեալք՝ զբողին յամիս թիւն պատ-
նըշաց և ամրոցաց իւրեանց :

— Ի սի թէ տասն հազար զօրաց պէտ-
տենի Արեւելեան Հնդկաց Աստաթու-
րութիւնն յԱնգղիոյ, և գիւրացոյն և
կարճ ճանապարհ է ընդ Իզմիրոս տե-
ցոյցանել զհոտո : Բայց տարաբազ-
ատակս պաշն Անգղիոյ ընդ Իզմիրոս-
սի է : զի ցորչոսի 'ի հաշտութեան
կայցեն՝ զօրք, կամ արք զինուոյ ոչ
մնոցեն 'ի նա : — Իւրեւք թի խնդրել
Անգլիա, առանց զինուոյ հանել ընդ-
այն գտան հազարս կրթեալ զօրաց
իւրոց : տակաւ ին և այնպէս՝ արժան
է արգեօք Իզմիրոսի զուս կոսիտ-
ցանել : ընդ այն թէ ոչ : Թողումք
զօրինակ Սիւրքայ, ընդ սր մնոցն ճա-
նապարհ խնդրեաց Արեւելեան Հնդ-
կաց Աստաթուրութիւնն, առ 'ի նառ-
ջանել զԱրքայն Ղուրանի յամիս
նախահաղ իւրոց : բայց արդ՝ բար-
բախն ճնշեալ ընդ սոսիք հեծէ :
Այս կամ պիտի գայ ճանապարհ գը-
տանել, և կամ արդդ տեսել Իզմիրոս-
սի՝ թէ իմ լիւր : Ստաւար :

Ի ԸՆԵՍԻՐԸ ԿԱՆԻՐ

Ե. Զ. Դ. Ա. Յ. Ի. Ն. Գ. Ա. Տ. Մ. Թ. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն.

Տեղեկութիւն իւրեւն Հայոց մեղոյ :

(Ի Բաղմաթիոյ միջնակոց 1844 թի)

Աղղատէր մարդոյ համար փափաղել ի
բան է իւր աղղակից եղբարց զերայ
տեղեկութիւն գտանել : որչափ որ մինն
հեռու լինի, կործեա թէ պնչոսի ևս
աւելի կընի այս փափաքն : և զինի
տեղեկութիւնն գտանելոյն պիտի
նոյն ուրախութիւն կ'ունենայ մարդ
ինչ աւրախութիւն որ կ'ըզայ մին անձն

երբ որ յիւր հեռաւոր եղբարց կամ
շատակից զիւր կ'ստանայ : նախ դիմ-
բողգութեանն ինչպէս ցատակից կը-
լինի : ուրախութեանն ինչպէս ուրա-
խակից, սպասութիւնքն կ'ծածկէ,
բոնութիւնքն մեծարանելով կ'յայտ-
նի : առաջի ստարոյ կ'գողէ, առաջի
աղղայնաց կ'արդարացնէ : Յաւարով
որ անշուշտ այսպիսի պատգամայն
ճառ են ելել և կ'լինեն միշտ այն աղղ-
այն տեղեկութիւնն որ երբեմն եր-
բմն օրագրի մէջ կ'ընենք ահա այս
ամբողջ ևս իւրեւն Հայոց զերայ
համառօտ իմն տեղեկութիւն կ'ստանա :
Խորհոյցս պարտաւորեն : — Այսման խո-
րհմու Հայերն հառապարտն աւան-
դութեամբ զխոհն և միշտ կ'յիշեն՝
թի իւրեանց բուն Հայրենիքն Հայ-
աստանի Շիրակ զատառ լինի քա-
ղաքն է : որ յաստջ մեր Բաղրատու-
նի թագաւորաց մայրաքաղաքն էր :
և այժմ աւերակ է : Այն աւանդու-
թիւնն կ'առատանն մեր Ազգային
որառնիքն Արապոս և Վարդան, և
աւելի մասնաւորաբար կորստմով
հին յայտնաւորքի մին յիշատակա-
բանի մէջ՝ որ ներկայ նոր նախնեա-
նի մեա գեղերի մնի միջ պահած է :
ժամն զի կ'տես : «Մեր եմք սերունդք
Արշաւադեանց, 'ի մեծ թագաւորու-
նիս քաղաքէն յԱւուր, որ 'ի գաւա-
ռին Շիրակմանա տանն Երանցեան,
գաւառն Բաղրատանաց, զի մեծ թա-
գաւորանիս քաղաքն մեր լինի իշխա-
նաց և աղնաւանաց էր բնակա թիւն
և բոց 'ի գանաղնն ոսկեզօծ պարանից
իւրաքանչիւրոցս՝ աւեհաք նա են 'ի
նմա հաղար և մէկ և կեկեղիտ : : : Յետ
սակաւուց ժամանակայն Չարմաղան
Խոմմա թաթարի ուսարեալ զհաւանա
'ի քաղաքն յԱյն : զի զբնակիւն նա-
րին հաղանդիցիւն ինքեան : զի զբն-

խաւորքն ոչ ի՞նչ անտառախոնի ետան
նոցա, իսկ տախտա քաղաքին և ա-
միկքն ոսրանին պղծեցան : և պոյն
տեսեալ զօրքն այլադէտոց ՚ի բարկա-
թիւն Կրդեցան, և զքաղաքն շուրջ
պաշտօնեայ անվի. զօրք՝ առ ին, և
սուր տճեալ տա հասարակ տնոգը-
մարտը կտորեցին՝ զսահաւ կանոցս և
զմանկանաւ թաղեալ, կաշոտեցին
զինչս և զտապաւածս, աւերեցին զբո-
լոր եկեղեցիսն, քանդեցին զքաղաքս,
հրճին և ոտականեցին զփառս մայր-
չուծիւնն՝ նորա Այս քաղաք
թողլով զտեկոյծ պալատս և զծաղ-
կաւտ փշառս : զփանորոյս և զեկեղե-
ցիս աւեր՝ չաւտլ եկին որպէս փո-
խտական ՚ի յԱխարայ, որ ՚ի միջ
Հաշտարեանու և զպոլմու, ոմանք
պնացին ՚ի Շուղայ, ոմանք ՚ի Այն
և այլք ՚ի Սիւ :

Դէ որք յԱխարայ եկին՝ հրա-
ման սուտլ ՚ի թաթար խոնէն բնա-
կեցան տնոյ ոչ բազում ժամանակս,
որ էր զայս Չիւ թաթին. վրան դի մինչ
նեղեալ եղին ՚ի թաթարացն՝ զհոսան
յոլն ՚ի զախմ առ իշխանն Սիւիւ-
աղայ, որ բնակէր ՚ի միջ Պառնէկոա-
րին Ֆեօդոսիւ, ելեալ ՚ի յԱխար-
այէ իշխանք և աղնիւք և հասարակ
մարդմարդք վառեալք դիտու, պա-
տեհաղնիւով ընդ թաթարացն՝ ճեղ-
քեալ գտն ՚ի զախմ, և բնակին ՚ի
Աղարաթ, և ՚ի Սուրբաթ և ՚ի կոյ-
մանս ուրա. այս եղև չհի թաթին :

Յայնժամ զօրացաք մեք և քաղ-
մացաք, և շինեցաք զգիւղս և զքա-
ւառս. իշխանք և աղնաւիսնք՝ ՚ի
Պարսապողարէն սկսեալ մինչև ՚ի
Սուրբաթ և ՚ի Ֆեօդոսիւ ՚ի իւրինս
և ՚ի գաշա լի արտրին վանորէիւք
և եկեղեցեաք մինչև ՚ի Սուրբաթ :
Դէ շինեցաք տունք հարիւր հազար

և ՚ի ահէ Հնոսկանոց սրբադէցին ՚ի
քաղաքն Ֆեօդոսիւ :

Այս խօսքերից յետ կ'ըստով յիշա-
ստեպանն թէ ինչպէս առին Օսման-
յիք Քէօքէ քաղաքն, և ինչպէս Ա-
սիք Ամու փոշան խորաւորաւ թեամբ
նպանէց մեր իշխանաց և մեծամեծաց,
և շատ մարդ գերի առաւ ոչ միայն
Քէօքէից, այլ նաեւ Աղար, թից և
Սուրբաթի ից :

Այս թէպէտ այս յիշատակարանի
պատմութիւնն իւրեւրով խորմաւ Հոյ-
ոց մեծ մասն Այս քաղաքից են եկած
բայց կ'երեւայ թէ երբեմն երբեմն
Հոյտարանի ուրիշ կողմերից ևս շատ
տունք խրեանոց՝ աղաւթից եղբայրց
հանդիսա միճակն տեսանելով՝ նոցա
մատ եկեալ բնակվել են : Այս կոր-
ծիքս ևս կ'հաստատուի ի նոյն յիշա-
տակարանի խօսքերով որ կ'տես
Եւթ. Թաթին ՚ի յաւերելն Սէր-
լին զեկիկն Պարսից, բազումք ՚ի
յաղդէ մերմէ չաւալ տնակ գտն
՚ի զախմ, ՚ի Ֆեօդոսիւ, ՚ի զպա-
պուղար, ՚ի Պաղարապոյ և ՚ի Ալեօզ-
լով : Այնքան թէ այս և ստատման
որ այժմ ևս խորասու քաղաքի թա-
ղերի (Ֆալի) մինն ընչ ճաշակի կ'առ-
ուի :

Արշադ որ շատացան և հարստացան
Խորմու. Հոյերն Շինաւոցաց և
Օսմանցոց իշխանութիւնն ժամանա-
կում, նոյնչափ ևս սկսան հարստաւա-
րութիւն և բաւալ թիւն քաղալ թա-
թարաց ճեղքից որ խորմաւ զխառոր
բնակիչքն եկն. առաի բերով որ
շատ Հոյեր կան ՚ի Հաստանի միջ
նոյնպէս Հոյտարանի կողմերից՝ և ա-
ւերել Այս քաղաքից եկած՝ մանա-
ւանդ Խիւով, Աամնից, և Աարիցի-
այի ուրիշ քաղաքներն, և թէ մեծ
պատիւ, առնն ՚ի եհի թաղաւորների

յանդիման, և հանգիստ և խաղաղ կ'ապրին: Կամոց կամոց այն կազմէրից գնացին: որով Խրիմու Հոգերն օկլւան արկասիւ: թոյց աւելի պահաւորէց նոցա ներգութիւնն և ազգաստութիւնն: Այնպէս որ 1772 թի, երբ որ Ռուսք Քէֆէ քաղաքն տաին՝ 3000 տուն Հոյ հազիւ կայր կ'ուսէն թոյսը Խրիմու մէջ: Ռուսք ևս մերձ 1200 տուն սաքան Ռուսաստան Քէֆէից (որ այժմ՝ նոր Եսիսիլեանն կազմէն բնակած են): և թէպէտ ապա մին մասն կրկին 'ի Խրիմ՝ գարձան և Խոսրասու քաղաքում բնակեցան, թոյց այնու հաւոյժմ հազիւ 900 տուն Հոյ կ'գտանուի բոլոր Խրիմու քաղաքաց մէջ: Վասն զի բնդ հանրապէս

Խոսրասու քաղաքն կ'ամաւրտի	330 տուն
Քէֆէ	130
Լսակի Գլքքով (Սուրղամ)	130
Կէոջլէ	100
Ըղմէլիտ	50
Օր Գափու	60
Լսի և ոյլ քաղաքք և գիւղք	40

Խոյրն 900 տուն

Ամէն մին տուն հինգ հինգ հազի համարելով՝ կլինեն բոլոր Խրիմու Հոյ բնակիչքն 4300 հոգի:

Թէպէտ և այսպէս խումբ խումբ բաժանուած և ջրուած են Խրիմու Հոյերն այլ և այլ քաղաքաց մէջ, բայց որովհետեւ իւրեանց ընդհանուր սկիզբն մին է: և այժմէս իրերաց հետ շատ վերաբերութիւնք ունեն: Վասն որոյ ամենեցուն լեզուն ևս՝ բնաւորութիւնն և սովորութիւնն գրեթէ նոյն են: Քէ սր զանադմութիւն ևս լինի՝ միայն իւրեանք կ'իմանան, և ոչինչ զարմանք: Վասն զի շատ անգամ սր և իցի մեծամեծ քաղաքաց

մէջ ևս՝ մին թողի բնակիչքն միւս թողի բնակիչքն: Եւ զանադմութիւն կ'ապրեն իրերաց: Թէպէտ և առաջի դրոնցոյ իւրից զանադմութիւն չունեն: Ռուսի մեք ասու զիսի Խրիմուցւոց լեզուն վերայ իօտէլէն, յետ այնու իւրեանց ասորադրվելոյ յամանակն՝ իւրեանց մէջ մասնուոր զանադմութիւն չեմք գնելից:

Հարանկէ

ԳԱՊՏԵԿԱՆԱԻԹԻԻՆ

Յօժարամտութիւնն առ զաղատ հոնու թիւն տարաբազմութիւն իմե՛ն ունեցողին, զի ոչ կարէ հաւատալ եթէ զուցէ անկեղծութիւն յայլում: Կրօնիւծէ միշտ զքէն, և կնկար լինի բամբասանաց ընդդէմ՝ քո, և ոչ իսկ խղճոյ վարիլ այնուիկ:

Յայտնէ՛լ զմիտ իմ. — Ընտ թէ էջն անորդ և կեղծ, Գանդի ուր է պալանն այն, որ ազնոյաւ թիւնք երբեմն տեղի ոչ գտանիցին: Եւ ունի զիրաւոյն բնաւոր, որ անմտքաւ կ'ապրածունք ոչ կ'աղմիջեն տոնան և քառասունամտաւն, և զուստ լինել քաղմիջեն քրիստոսը՝ քննադատութեամբ:

Օրէնք. Գրծ. 3. 86. 3

Գալտականութիւն յորժամ տարածեալ ձգլցի, որիբի տանէ զցանկութիւն ծածկասիրութեան, խորամանկութեան, և թիւք քաղաքակաւ նուրթան, և զզգացողութիւն թի՛ խոհանան և հանձնարար իմն իցէ ծածկիլ զխորհուրդս յամենայնից զաղունիս մտաց: Խաղամանկութիւն սխալմամբ տեալ լինի փոխանակ խոհեմութեան, և խաբէութիւն փոխանակ գործածական հանձնարոյ, որ համայէ 'ի սոխորոյն ստախոսութեան, կեղծաւորութեան, խորամանկութեան և պատրանոյ իբրեւ միջոցոյ հասուցանարոց 'ի նպատակ անբ: Սուրդիկ յորս ընկացեալ իցէ ոյս, գտանելով ըստ

կոթորակն զհաւարակութենէ մարդկոն,
 երբէք չկարեն նշմարել զդորձառնու-
 թիւնս օղիտարհիս կամ զնիթաղս սյրոյ,
 սյրոյ և հաւարակ մասք, այլ երեւակոյ-
 են զկեանս օյոս լի շարունակ դաւա-
 ճանու թեամբ, յորում իւրաքանչիւր
 ոք նկրտի նենդել գրացուց իւրում:
 Արքայապետի և համարին, թէ աչք
 աշխարհիս հային յարածամ'ի սիրտ
 իւրեանց' առ 'ի խնամալ զխորհուրդս
 ծածկեսցաւ անդէն. զորայ զյոյտ-
 նումն հառառակալ են 'ի մօտ արգե-
 րալ: Երբեմն յաժարամտութիւնն
 դասնէ զհաճութիւն 'ի փոքրոցոյն
 այլարանութիւնս անդամ, մինչ առ
 սր 'ի ներքոյ ազդեցութեան արքին
 իցէ: Թագաւորանել ջանայ զերանի-
 իւր արտաքս, զգառնայն իւր անդրէն,
 զխոտմունս իւր և զայլ ամենայն գոր-
 ծառնութիւնս. թէ և յայնմամբ այ-
 ողիկ բազում մասամբ հարկաւոր
 իսկ իցէ վասն թէթն տղայման տնային
 կարգաւորութեանց: 'Ի կարգաւոր-
 ութեան, դարձականն խաւարի-
 յամենայն ծանկալութեանց: Այլ
 վարժապետն քանի թէ, այնքան
 հաճելի էր նմա հարազատութիւնս'
 մինչև ջանալ հառանել այնմ' խոտոր-
 նակ և տնկատեղի միջոցիւք:
 Հաղիւ զթիւ լինէր առանց իրեք հեա-
 րից: 'Ի գործ զնէր զհեալս իւր և
 յայնպիսի ճշին զխաւածո, որ ասել
 տուաւ Տիկնոջն Բաշխէշտ զ'Կարգիա-
 րէն առածն. թէ իբրեւ զքաղաքու-
 կան հանդիսանայր ընդ կաղամբայ և
 շողալանց: Սարգիս յոյս մեծ է այս
 կիրք, և որք հաւատան թէ խոր-
 պէս թաղուցանեն զճշմարիտ բնա-
 ռորութիւն իւրեանց յաշխարհէ, հիւ-
 նան յոյժ ընդ յայտնութիւն մտոց
 իւրեանց մատնութեամբ զխմացն,
 և մեծաւ դժաւարութեամբ հաւա-

տան, թէ կօրեւոր իցէ բազմաթիւ
 զիսկական մասաւոր զոտարթութիւնս
 ընդ յայտնութեան հանձնարոյ. քանի
 կարծեն թէ իսկական դիտումն և
 բնաւորութիւնք ոչ երբէք ցուցանին
 'ի կենցաղաւորութեան: Այսպիսի
 այրապիտն անձինք և 'ի կարծիս իսկ իւ-
 րեանց զկարողութեամբ թաղուցանն,
 քանի զազատականութիւնն չփոփոխ-
 զնպատակն, այլ միայն ցուցանէ մի-
 ջոց հասանելոյ հեշտալի ցանկա-
 թիւանց մերոց. և թնօղ դայր, եթէ
 բարբոյժ կենցաղաւորութեան նոյն
 իցէ յայտնութեան մասոյ, որ
 կայն և այնպէս խաւարալման թիւնն
 յազմալ հանգիսանայ և յայնմ.
 քանի ընդարձակագոյնս ցուցանէ
 զգործին դարձականութեան. և 'ի
 թողութեան իսկ անդ զօրանայ ցու-
 ցանել զկարողութիւն, որոյ գործին
 լիակին յայտնի սանի: Այնքամ
 դարձականութիւն և գործաւորա-
 թիւն յոյժ առաւել իցեն քան զչափ,
 մեծ հաշիւաւորութիւն զայնոյ առ 'ի
 խորշումն, և եթէ փոքր ինչ դիտու-
 թիւն աշխարհի ևս կշորակցէ 'ի հա-
 կածագութիւն. և երկիւղ խաւարային
 խորհրդոց և չար գաւառանութեանց
 յամենայն կուտ յղանան 'ի միտ
 ապիւրանիկ ստացոյն խաւարաւորոց:
 Կաւառանութիւնքս այսոքիկ հա-
 տարակօրէն չունին զծնունդ' բայց
 միայն 'ի ներքին զգայութեան յառաջ
 եկելոյ յիւրակոյութեանն տնակ:
 Ինչկին 'ի ճոտի իւրում յաղտոյս խա-
 բոտնմարութեան, զեղեցիկ ստարալը-
 րութեամբ նկարագրէ զգանաղան միայն
 դարձականութեանն. "Առանձն տնէ-
 զնենդութիւն' փոխանակ թիւր կամ
 չարամիտ հանձնարոյ: և սարարե-
 մեծ զանազանութիւն զոյ 'ի միջնեւ
 դասար մարդոց և հանձնարելի ոչ

